

ΜΙΧΑΗΛ ΒΗΛΑΡΑΣ

Πρόεδρος Τμήματος στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σύμβουλος Επικρατείας ε.τ.

Μέλος του ΔΣ της Ελληνικής Ένωσης Ευρωπαϊκού Δικαίου

Θεσσαλονίκη, 2 Νοεμβρίου 2018

Ελληνική Ένωση Ευρωπαϊκού Δικαίου

«Δικαστική Ανεξαρτησία και Αρχές της Αμοιβαίας Εμπιστοσύνης και Αναγνώρισης στην Πρόσφατη Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

I. Δικαστική Ανεξαρτησία και Κράτος Δικαίου

Όπως είναι γνωστό, οι Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναθέτουν την ευθύνη του δικαστικού ελέγχου στα πλαίσια της ενωσιακής έννομης τάξης όχι μόνο στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) αλλά και στα δικαιοδοτικά όργανα των κρατών μελών. Σε περίπτωση δε που ανακύπτουν αμφιβολίες, είτε ως προς την ερμηνεία είτε ως προς το κύρος του δικαίου της Ένωσης, τα εθνικά δικαστήρια δύνανται, και σε ορισμένες περιπτώσεις οφείλουν, να διατυπώσουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ ώστε να διασφαλίζεται η ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και, συνακόλουθα, η ισότητα ενώπιον του νόμου όλων των πολιτών της Ένωσης.

Για τη λυσιτελή και αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής, το ΔΕΕ, προκειμένου να εκτιμήσει αν το όργανο που υποβάλει το προδικαστικό ερώτημα είναι δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 267 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), έχει προ πολλού προσδιορίσει και λαμβάνει υπόψη σειρά στοιχείων, όπως είναι: η ίδρυση του οργάνου αυτού με νόμο, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ'αντιμωλία χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, η εκ μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή των κανόνων δικαίου, καθώς και η

ανεξαρτησία και η αμεροληψία του.¹ Όσον αφορά, ιδίως, την ανεξαρτησία του δικαιοδοτικού οργάνου, το Δικαστήριο καθόρισε ότι η έννοια αυτή έχει δύο πτυχές. Η πρώτη διάσταση της ανεξαρτησίας είναι η *εξωτερική* και προϋποθέτει ότι το οικείο όργανο προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις δυνάμενες να θέσουν σε κίνδυνο την ανεξάρτητη κρίση των μελών του ως προς τις διαφορές που υποβάλλονται στην κρίση του.² Προϋπόθεση για τη διασφάλιση της ελευθερίας των δικαστών έναντι εξωτερικών παρεμβάσεων είναι η προστασία τους με ορισμένες εγγυήσεις, όπως είναι η ισοβιότητα. Η *εσωτερική* διάσταση της έννοιας της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης είναι παρεμφερής προς την έννοια της αμεροληψίας και συνεπάγεται την τήρηση ίσων αποστάσεων από τους διαδίκους και από τα αντιμαχόμενα συμφέροντά τους σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς. Η πτυχή αυτή της ανεξαρτησίας απαιτεί την *«τήρηση της αντικειμενικότητας και την απουσία κάθε συμφέροντος κατά την επίλυση της διαφοράς πέρα από την αυστηρή εφαρμογή του κανόνα δικαίου»*.³

Δεδομένου ότι τα δικαστήρια των κρατών μελών είναι τα *«κοινά δικαστήρια»* της Ένωσης, τα κράτη μέλη οφείλουν, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 19, παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), να *«προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική [αποτελεσματική] δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης»*.

Στο μέτρο που η αποτελεσματική δικαστική προστασία προϋποθέτει ανεξάρτητους δικαστικούς λειτουργούς, το ΔΕΕ έκρινε πρόσφατα, με την απόφαση του τμήματος μείζονος σύνθεσης *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, ότι το άρθρο 19 ΣΕΕ μπορεί να συνεπάγεται τον παραμερισμό εθνικών μέτρων, τα οποία απειλούν την ανεξαρτησία των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων, περιλαμβανομένης και της υπερβολικής και δυσανάλογης

¹ Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2011, *Miles κ.λπ.*, C-196/09, EU:C:2011:388, σκέψη 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία και της 31ης Ιανουαρίου 2013, *Belov*, C-394/11, EU:C:2013:48, σκέψη 38.

² Βλ. αποφάσεις της 19ης Σεπτεμβρίου 2006, *Wilson*, C-506/04, EU:C:2006:587, σκέψη 51, της 17ης Ιουλίου 2014 (τμήμα μείζονος σύνθεσης) *Torresi*, EU:C:2014:2088, σκέψη 17 και της 24ης Μαΐου 2016 (τμήμα μείζονος σύνθεσης) *Højgaard*, C-396/14, EU:C:2016:347, σκέψη 23.

³ Απόφαση *Wilson*, C-506/04, ό.π. υποσ. 2, σκέψη 52.

μείωσης των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών σε σχέση με τη σπουδαιότητα των καθηκόντων που ασκούν.⁴

Από την απόφαση αυτή απορρέουν ευθέως οι ακόλουθες τρεις επιπτώσεις:

Πρώτον, το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19 παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ δεν ταυτίζεται με εκείνο του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής ο «Χάρτης»). Πράγματι, ενώ η πρώτη διάταξη εφαρμόζεται «*στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης*», ανεξάρτητα από την περίπτωση κατά την οποία τα κράτη μέλη θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο αυτό, κατά την έννοια του άρθρου 51, παρ. 1, του Χάρτη, η δεύτερη εφαρμόζεται σε εθνικά μέτρα «*που εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης*», κατά την έννοια του άρθρου αυτού.⁵

Δεύτερον, εφόσον ένα εθνικό δικαιοδοτικό όργανο χαρακτηρίζεται ως δικαστήριο κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης, και, ως εκ τούτου, διαθέτει αρμοδιότητα να αποφαιίνεται επί ζητημάτων του εν λόγω δικαίου, το δικαιοδοτικό αυτό όργανο δρα ως «*ενωσιακό δικαστήριο*», και, συνεπώς, το δίκαιο της Ένωσης προστατεύει την ανεξαρτησία του.⁶ Προκύπτει, συναφώς, ότι η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης δεν είναι ένα ζήτημα το οποίο εμπίπτει αποκλειστικά στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών. Το άρθρο 19 ΣΕΕ συνιστά μία διάταξη *θεσμική*, ένα βάθρο στο οποίο στηρίζεται η Ένωση *συγκεκριμενοποιώντας* «*την αξία του κράτους δικαίου που μνημονεύεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ*».⁷

Τρίτον, και ίσως σημαντικότερο, η επίμαχη απόφαση αποτελεί μία πολύ θετική εξέλιξη στο πλαίσιο των δικονομικών εργαλείων δικαστικής προστασίας. Αναδεικνύει, αφενός, τον πρωταγωνιστικό ρόλο που τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να διαδραματίσουν

⁴ Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, C-64/16, EU:C:2018:117. Πρόκειται για μειώσεις των συνολικών αποδοχών κυμαινόμενες μεταξύ 3.5% έως 10%, οι οποίες επιβλήθηκαν με το νόμο 75/2014 σε σειρά κρατικών λειτουργών της Πορτογαλίας, μεταξύ των οποίων και οι δικαστικοί λειτουργοί και οι οποίες καταργήθηκαν σταδιακά την 1^η Οκτωβρίου 2016, με το νόμο 159-A/2015.

⁵ Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψη 29.

⁶ *Ib.*, σκέψεις 37 και 39.

⁷ Απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, *Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)*, C-216/18 PPU, EU:C:2018:586, σκέψη 50.

στην ευρωπαϊκή ενσωμάτωση, και, αφετέρου, τη δέσμευση του ΔΕΕ για την υποστήριξη και εμπέδωση του κράτους δικαίου στα πλαίσια της Ένωσης.

Η ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων είναι κεφαλαιώδους σημασίας όχι μόνο για την εμπιστοσύνη μεταξύ αυτών και του ΔΕΕ αλλά, επίσης, και μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών αφού, στο χώρο της Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, αποφάσεις εκδιδόμενες σ' ένα κράτος μέλος μπορεί να εκτελούνται σ' ένα άλλο κράτος μέλος.

Ως εκ τούτου, τα δικαστήρια του κράτους μέλους εκτέλεσης πρέπει να έχουν εμπιστοσύνη ότι τα δικαστήρια του κράτους μέλους έκδοσης παρέχουν αποτελεσματική δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ενδιαφερόμενου προσώπου. Συνεπώς, η αποτελεσματική λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης προϋποθέτει ότι όλα τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης συμερίζονται τον ίδιο βαθμό δέσμευσης αναφορικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και την υπεράσπιση του κράτους δικαίου.

Στα πλαίσια αυτής της προβληματικής, τίθεται το κρίσιμο και ταυτόχρονα πολύ σημαντικό ερώτημα εάν και κατά πόσο μπορεί να λειτουργήσει λυσιτελώς η δικαστική συνεργασία παρά το γεγονός ότι η ανεξαρτησία του δικαστηρίου έκδοσης της απόφασης η οποία πρέπει να τύχει αναγνώρισης και εφαρμογής στο κράτος εκτέλεσης προκαλεί ερωτηματικά.

Αντί άλλης απάντησης στο επίμαχο ερώτημα αναγκαία θεωρώ την υπενθύμιση της σημαντικότερης ίσως σκέψης της σχετικά πρόσφατης απόφασης της 25ης Ιουλίου 2018 του τμήματος μείζονος σύνθεσης του Δικαστηρίου *Minister for Justice and Equality*,⁸ στην οποία τονίζεται με έμφαση ότι «η απαίτηση περί ανεξαρτησίας των δικαστών αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, το οποίο είναι κεφαλαιώδους σημασίας

⁸Ib., σκέψη 48.

για τη διασφάλιση της προστασίας του συνόλου των δικαιωμάτων που οι πολίτες απολαμβάνουν βάσει του δικαίου της Ένωσης και για την προάσπιση των κοινών αξιών των κρατών μελών που μνημονεύονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, ιδίως δε της αξίας του κράτους δικαίου».

Η απόφαση αυτή, στην οποία θα αναφερθώ και στη συνέχεια, εκδόθηκε κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος του High Court της Ιρλανδίας, ενώπιον του οποίου ο Πολωνός πολίτης LM, κατά του οποίου είχαν εκδοθεί τρία ευρωπαϊκά εντάλματα σύλληψης από τα πολωνικά δικαστήρια προκειμένου να του ασκηθεί δίωξη για παράνομη διακίνηση ναρκωτικών, αντιτάχθηκε στην παράδοσή του στις πολωνικές αρχές προβάλλοντας ότι, κατόπιν των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων του πολωνικού δικαστικού συστήματος, διατρέχει πραγματικό κίνδυνο να μην τύχει δίκαιης δίκης στην Πολωνία.

Πράγματι, όπως είναι σε γενικές γραμμές γνωστό, με πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις μειώθηκε το ανώτατο όριο ηλικίας για την αποχώρηση από την ενεργό υπηρεσία για μεν τους δικαστικούς λειτουργούς του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Πολωνίας από το 70^ο στο 65^ο έτος για άντρες και γυναίκες, για δε τους δικαστικούς λειτουργούς των λοιπών πολωνικών δικαστηρίων από το 67^ο έτος στο 65^ο έτος της ηλικίας για άντρες και το 60^ο έτος για τις γυναίκες. Δυνατότητα περαιτέρω παραμονής στην υπηρεσία παρέχεται μετά από σχετική δήλωση του ενδιαφερόμενου δικαστικού λειτουργού πριν τη συμπλήρωση του εκάστοτε ανωτάτου ορίου ηλικίας, για μεν τους δικαστικούς λειτουργούς του Ανωτάτου Δικαστηρίου με απόφαση του Προέδρου της Πολωνικής Δημοκρατίας εκδιδόμενη κατά διακριτική ευχέρεια μετά από απλή γνώμη του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, για δε τους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, εκδιδόμενη και αυτή κατά διακριτική ευχέρεια. Σχετικές με το επίμαχο ζήτημα είναι δύο εκκρεμείς προσφυγές παράβασης της Επιτροπής κατά της Πολωνίας με βάση το άρθρο 258 ΣΛΕΕ που αφορούν, αντίστοιχα, στη μείωση των ορίων ηλικίας αποχώρησης από την υπηρεσία των

δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου⁹ και των τακτικών δικαστηρίων της Πολωνίας.¹⁰ Εξάλλου, για το ίδιο ζήτημα εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου σειρά προδικαστικών ερωτημάτων που έχουν διατυπωθεί είτε από το Ανώτατο Δικαστήριο είτε από κατώτερα δικαστήρια της Πολωνίας.¹¹ Σε όλες αυτές τις υποθέσεις τα ερωτήματα που τίθενται αφορούν, κατά βάση, τη συμφωνία των επίμαχων πολωνικών νομοθετικών ρυθμίσεων με το άρθρο 19, παρ. 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ καθώς και με το άρθρο 47 του Χάρτη που κατοχυρώνουν, αντίστοιχα, τις αρχές της δικαστικής ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Τέλος, λόγω των προβληματικών αυτών μεταρρυθμίσεων και των συνεπειών τους στη λειτουργία και εμπέδωση του κράτους δικαίου, η Επιτροπή κίνησε, στις 20 Δεκεμβρίου 2017, τη διαδικασία του άρθρου 7, παράγραφος 1, ΣΕΕ κατά της Πολωνίας και η σχετική διαδικασία είναι εκκρεμής ενώπιον του Συμβουλίου.¹²

Χάριν πληρότητας σχετικά με την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα αυτή στη δικαιοσύνη, αξίζει να αναφέρω ότι στις αρχές του περασμένου μηνός (5 Οκτωβρίου 2018), ο Γενικός Εισαγγελέας της Πολωνίας προσέφυγε στο Συνταγματικό Δικαστήριο της χώρας, ζητώντας του να κρίνει ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δεν είναι σύμφωνο με το πολωνικό Σύνταγμα, στο μέτρο που, όπως ισχυρίζεται, το άρθρο αυτό επιτρέπει την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων για ζητήματα τα οποία δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, όπως είναι η διάρθρωση και οργάνωση του πολωνικού δικαστικού συστήματος καθώς και η εξέλιξη της διαδικασίας ενώπιον των πολωνικών δικαστηρίων.

⁹ Βλ. υπόθεση C-619/18 *Επιτροπή κατά Πολωνίας* και τη Διάταξη της 19ης Οκτωβρίου 2018 της Αντιπροέδρου του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-619/18R, *Επιτροπή κατά Πολωνίας (μη δημοσιευθείσα)*, με την οποία διατάχθηκε προσωρινά η αναστολή εφαρμογής των επίμαχων ρυθμίσεων μέχρι την οριστική εκδίκαση της αίτησης ασφαλιστικών μέτρων της Επιτροπής, κατ' εφαρμογή του άρθρου 279 ΣΛΕΕ από το τμήμα μείζονος σύνθεσης του Δικαστηρίου στο οποίο παραπέμφθηκε και εκκρεμεί.

¹⁰ Βλ. υπόθεση C-192/18, *Επιτροπή κατά Πολωνίας* (εκκρεμής).

¹¹ Βλ. υποθέσεις C-522/18 *DŚ contre Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Jasle*, C-537/18 *Krajowa Rada Sądownictwa*, C-558/18 *Miasto Łowicz*, C-563/18 *Prokuratura Okręgowa w Płocku*, C-585/18 *Krajowa Rada Sądownictwa*, C-623/18 *Prokuratura Rejonowa w Shubicach*, C-624/18 *CP*, C-625/18 *DO*.

¹² Πρόταση απόφασης του Συμβουλίου για τη διαπίστωση της ύπαρξης σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασης του κράτους δικαίου από τη Δημοκρατία της Πολωνίας, της 20ης Δεκεμβρίου 2017, COM (2017) 835 τελικό. Να σημειωθεί ότι τον Σεπτέμβριο του 2018 κινήθηκε η διαδικασία του άρθρου 7, παρ. 1, ΣΕΕ, και κατά της Ουγγαρίας, αυτή τη φορά με πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Η πρωτόγνωρη αυτή εξέλιξη δικαιολογεί – αν δεν επιβάλλει – τις ακόλουθες σύντομες παρατηρήσεις:

Πρώτον, το επίμαχο ερώτημα διατυπώνεται σε μια χρονική στιγμή που η σύνθεση όλων των πολωνικών δικαστηρίων, συμπεριλαμβανομένου και του Συνταγματικού Δικαστηρίου, έχει δραματικά αλλοιωθεί με τις προαναφερόμενες πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις.

Δεύτερον, το δίκαιο της Ένωσης εμπλέκεται στα επίμαχα ζητήματα μόνο εφόσον και στο μέτρο που τα εθνικά δικαστήρια καλούνται, όπως προανέφερα, να αποφανθούν επί ζητημάτων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.

Τρίτον, το ίδιο το πολωνικό Σύνταγμα, αφενός, ορίζει ότι η Πολωνία θα σέβεται τους δεσμευτικούς ως προς αυτήν κανόνες του διεθνούς δικαίου¹³ και, αφετέρου, κατοχυρώνει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη ενώπιον ανεξάρτητων και αμερόληπτων δικαστηρίων.¹⁴

Τέλος, το μόνο που απομένει ίσως να δει κανείς είναι η αξίωση διατύπωσης προδικαστικού ερωτήματος από το ΔΕΕ στο Συνταγματικό Δικαστήριο της Πολωνίας για ζητήματα δικαίου της Ένωσης!

II. Αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης

Η Ένωση, όπως επισημαίνεται στη Γνωμοδότηση 2/13 της Ολομέλειας του Δικαστηρίου επί του σχεδίου συμφωνίας για την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, «εδράζεται στη θεμελιώδη παραδοχή ότι κάθε κράτος μέλος αποδέχεται από κοινού με τα λοιπά κράτη μέλη και αναγνωρίζει ότι τα εν λόγω κράτη αποδέχονται από κοινού με αυτό, μια σειρά κοινών αξιών επί των οποίων στηρίζεται η Ένωση, όπως διευκρινίζει το άρθρο 2 ΣΕΕ».¹⁵ Από την παραδοχή αυτή πηγάζει η «ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών ως προς την αναγνώριση των εν λόγω αξιών και, επομένως, ως προς την τήρηση του δικαίου της

¹³ Άρθρο 9 του Πολωνικού Συντάγματος του 1997, όπως τροποποιήθηκε το 2009, σε αγγλική μετάφραση στον ιστότοπο <https://www.constituteproject.org/>.

¹⁴ Άρθρο 45 του Πολωνικού Συντάγματος.

¹⁵ Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 168.

Ένωσης που υλοποιεί τις αξίες αυτές».¹⁶ Η αμοιβαία εμπιστοσύνη ανάγεται, συνεπώς, σε συνταγματική αρχή της Ένωσης.¹⁷

Η συνταγματική αυτή αρχή είναι αλληλένδετη με την ύπαρξη μίας άλλης θεμελιώδους αρχής διακυβέρνησης της Ένωσης, την αρχή της *ισότητας* των κρατών μελών. Σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ: «*Η Ένωση σέβεται την ισότητα των κρατών μελών ενώπιον των Συνθηκών [...]»*. Τα κράτη μέλη είναι ίσα στο μέτρο που *συναπαρτίζουν μία ευρωπαϊκή κοινότητα δικαίου* και που δεσμεύονται από τις δημοκρατικές αρχές και αξίες του άρθρου 2 ΣΕΕ.¹⁸

Ως δομικό στοιχείο της διακυβέρνησης της Ένωσης, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης διατρέχει τις σχέσεις των κρατών μελών σε όλους τους τομείς συνεργασίας, ιδίως όμως στους τομείς, οι οποίοι έχουν αποτελέσει αντικείμενο πλήρους εναρμόνισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σ' ένα πρώτο στάδιο, η αμοιβαία εμπιστοσύνη εκδηλώθηκε στο πεδίο της ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων με την καθιέρωση της λεγόμενης αρχής «*Cassis de Dijon*»¹⁹, σύμφωνα με την οποία δεν επιτρέπεται στα κράτη μέλη να εμποδίζουν την εισαγωγή προϊόντων, τα οποία παράγονται και διατίθενται νόμιμα στο κράτος μέλος προέλευσής τους. Στη συνέχεια, η ίδια αρχή καθιερώθηκε, με την επιφύλαξη ορισμένων εξαιρέσεων και διορθωτικών μέτρων, στο πεδίο της αμοιβαίας αναγνώρισης των διπλωμάτων και επαγγελματικών προσόντων μεταξύ των κρατών μελών.²⁰ Ωστόσο, η εξέλιξη αυτή κορυφώθηκε με την προοδευτική μεταλαμπαδέυση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε

¹⁶ Ib.

¹⁷ Βλ. S. Prechal, “Mutual Trust before the Court of Justice of the European Union”, *European Papers - A Journal on Law and Integration* 2017 (2) No 1, σ. 75-92; J.C. Bonichot/M. Aubert, «Les limites du principe de confiance mutuelle dans la jurisprudence de la Cour de justice de l'Union européenne: comment naviguer entre Charybde et Scylla», *Revue Universelle des Droits de l'Homme* 2016 (22), σ. 1-5.

¹⁸ Βλ. K. Lenaerts, “La vie après l'avis : Exploring the principle of mutual (yet not blind) trust”, *54 Common Market Law Review* 3 (2017), σ. 805-840, σ. 808, ο οποίος ανάγει την αρχή της ισότητας των κρατών μελών ενώπιον των Συνθηκών σε συνταγματικό θεμέλιο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

¹⁹ Από την ονομασία του προϊόντος στο οποίο αφορούσε η ιστορική απόφαση του Δικαστηρίου της 20ης Φεβρουαρίου 1979, *Rewe-Zentral*, 120/78, EU:C:1979:42.

²⁰ Οδηγία 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21ης Δεκεμβρίου 1988 σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών (EE L19/24.1.1989, σ. 16), η οποία καταργήθηκε από την Οδηγία 2005/36/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων (EE L 255/30.9.2005, σ. 22).

νέους, σημαντικούς και πιο ευαίσθητους τομείς και ιδίως, στον χώρο *ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης*.²¹

Πράγματι, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών αποτελεί τον «*ακρογωνιαίο λίθο*»²² του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, αντλώντας την ισχύ της στον εν λόγω τομέα από τη βασική παραδοχή ότι όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης σέβονται τις αρχές του κράτους δικαίου, συμπεριλαμβανομένου και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και, γενικότερα, των αξιών της Ένωσης. Επίσης, η εξασφάλιση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και γενικότερα της αυτονομίας της έννομης τάξης της Ένωσης προϋποθέτει τη διαφύλαξη του δικαιοδοτικού συστήματος που έχουν καθιερώσει οι Συνθήκες με σκοπό τη διασφάλιση της συνοχής και της ενότητας κατά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης.²³

Στο βαθμό, συνεπώς, που τα κράτη μέλη της Ένωσης είναι *κράτη δίκαιου* και που συναπαρτίζουν μία *πολιτεία δικαίου*, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης «*επιβάλλει*», όπως η ολομέλεια του Δικαστηρίου επεσήμανε στην προαναφερόμενη Γνωμοδότηση για το σχέδιο συμφωνίας προσχώρησης της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, σε καθένα από αυτά «*να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, ότι τα λοιπά κράτη μέλη τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που είναι αναγνωρισμένα από το δίκαιο αυτό*».²⁴ Από αυτή την υποχρέωση απορρέουν, ειδικότερα, δύο αρνητικές υποχρεώσεις:²⁵ *πρώτον* τα κράτη μέλη δεν μπορούν να απαιτήσουν από κάποιο άλλο κράτος μέλος να

²¹ Βλ. Τίτλος V της ΣΛΕΕ (άρθρα 73 έως 83).

²² Βλ. απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, *Aranyosi και Căldăraru*, C-404/15 και C-659/15 PPU, EU:C:2016:198, σκέψη 79.

²³ Βλ. απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, *Achmea*, C-284/16, EU:C:2018:158, σκέψη 58, στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι η δυνατότητα, δυνάμει διμερούς συμφωνίας, υπαγωγής διαφορών μεταξύ κρατών μελών, στο μέτρο που αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, σε οργανισμό που δεν συνιστά στοιχείο του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης, *δύνатаι να θέσει εν αμφιβόλω, αφενός, την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών και, αφετέρου, τη διατήρηση του ιδιαίτερου χαρακτήρα του δικαίου που θεσπίζουν οι Συνθήκες, η οποία διασφαλίζεται μέσω της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής που προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ και, ως εκ τούτου, δεν είναι συμβατή με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας η οποία καθιερώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, ΣΕΕ.*

²⁴ Γνωμοδότηση 2/13, ό.π. υποσ. 15, σκέψη 191.

²⁵ Βλ. K. Lenaerts, “The principle of mutual recognition in the Area of Freedom, Security and Justice”, *Il Diritto dell’Unione Europea* 2015, σ. 530.

εφαρμόσει εθνικό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υψηλότερο από το επίπεδο προστασίας που εγγυάται το δίκαιο της Ένωσης και, *δεύτερον*, δεν μπορούν, *πλην εξαιρετικών περιστάσεων*, να ελέγχουν αν το άλλο κράτος μέλος έχει πράγματι σεβαστεί, σε μία συγκεκριμένη περίπτωση, τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει η Ένωση.²⁶

III. Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις στα πλαίσια εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης

Οι αρχές και παραδοχές αυτές συνιστούν το υπόβαθρο της γνωστής και πολύ σημαντικής απόφασης του τμήματος μείζονος σύνθεσης του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Melloni*,²⁷ σχετικά με την εφαρμογή της απόφασης-πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.²⁸ Πράγματι, η απόφαση-πλαίσιο καθιερώνει τον κανόνα της υποχρέωσης εκτέλεσης κάθε ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης από τα κράτη μέλη,²⁹ αλλά θέτει και τις εξαιρέσεις στον εν λόγω κανόνα, με την πρόβλεψη ορισμένων λόγων υποχρεωτικής ή προαιρετικής μη εκτέλεσης³⁰ καθώς και ορισμένων εγγυήσεων που πρέπει να παρέχει το κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος σε ειδικές περιπτώσεις.³¹

Τί ισχύει όμως, σε περίπτωση που δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής οι προαναφερόμενες εξαιρέσεις, όταν συντρέχουν *όλως εξαιρετικές περιστάσεις* που διαρρηγνύουν τα θεμέλια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης; Στην υπόθεση *Aranyosi και Căldăraru* το Δικαστήριο δέχθηκε ότι χωρούν *περιορισμοί* των αρχών της αμοιβαίας αναγνώρισης και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, όταν υπάρχει πραγματικός κίνδυνος να θιγεί ο *σκληρός πυρήνας* των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ήτοι ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που είναι *απαραβίαστη*, καθώς και η απαγόρευση των

²⁶ Γνωμοδότηση 2/13, ό.π. υποσ. 15, σκέψη 192.

²⁷ Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, *Melloni*, C-399/11, EU:C:2013:107.

²⁸ Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών (ΕΕ L 190/18.7.2002, σ. 1), όπως αυτή τροποποιήθηκε με την απόφαση πλαίσιο 2009/299 ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2009 (ΕΕ L 81/23.7.2009, σ. 24).

²⁹ Βλ Άρθρο 1, § 2 της απόφασης-πλαίσιο και αιτιολογική σκέψη 10 της απόφασης-πλαίσιο: «Ο μηχανισμός του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης βασίζεται σε υψηλό επίπεδο εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών».

³⁰ Άρθρο 3 και άρθρα 4 και 4α της απόφασης-πλαίσιο, αντίστοιχα.

³¹ Άρθρο 5 της απόφασης-πλαίσιο.

βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης, σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 4 του Χάρτη και με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, αντίστοιχα.³² Προς τον σκοπό αυτό, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει, καταρχάς, να στηριχθεί επί αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως επικαιροποιημένων στοιχείων σχετικά με τις συνθήκες κράτησης που επικρατούν στο κράτος μέλος έκδοσης, από τα οποία να καταδεικνύεται ότι όντως υφίστανται είτε συστημικές ή γενικευμένες πλημμέλειες είτε πλημμέλειες που επηρεάζουν ορισμένες ομάδες προσώπων ή ακόμη ορισμένα κέντρα κράτησης.³³

Όσον αφορά, ιδίως, τις συνθήκες κράτησης, με πρόσφατη απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ενδεχόμενη εξέταση, πριν από την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, των συνθηκών κράτησης στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος πρέπει να περιορίζεται μόνο σε εκείνα τα σωφρονιστικά καταστήματα εντός των οποίων προβλέπεται, κατά τρόπο συγκεκριμένο, να κρατηθεί το ενδιαφερόμενο πρόσωπο.³⁴ Εφόσον η δικαστική αρχή έκδοσης του εντάλματος σύλληψης παρέχει τη διαβεβαίωση ότι το ενδιαφερόμενο πρόσωπο δεν θα υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, η δικαστική αρχή εκτέλεσης, με βάση την *αμοιβαία εμπιστοσύνη* που πρέπει να υπάρχει μεταξύ των δικαστικών αρχών των κρατών μελών και επί της οποίας εδράζεται το σύστημα του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, πρέπει να μπορεί να στηριχθεί στη διαβεβαίωση αυτή, τουλάχιστον όταν δεν υφίσταται οποιοδήποτε συγκεκριμένο στοιχείο βάσει του οποίου θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι οι υφιστάμενες συνθήκες κράτησης εντός ορισμένου καταστήματος είναι αντίθετες προς την απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης.³⁵

Περαιτέρω, σε ό,τι αφορά τη σχέση μεταξύ της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης και της αρχής της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστικών αρχών, το

³² Απόφαση *Aranyosi και Căldăraru*, C-404/15 και C-659/15 PPU, ό.π. υποσ. 22, σκέψεις 85-87.

³³ *Ib.*, σκέψη 89.

³⁴ Απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, *ML (Συνθήκες κράτησης στην Ουγγαρία)*, C-220/18 PPU, EU:C:2018:589.

³⁵ *Ib.*, σκέψη 111.

Δικαστήριο, στην πρόσφατη και σημαντικότερη υπόθεση *Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)*, στην οποία προαναφέρθηκα, έκρινε ότι δικαστική αρχή κράτους μέλους, που καλείται να εκτελέσει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, *οφείλει να μην το εκτελέσει* εάν εκτιμά ότι ο ενδιαφερόμενος κινδυνεύει να υποστεί προσβολή του θεμελιώδους δικαιώματός του σε ανεξάρτητο δικαστήριο και, κατά συνέπεια, προσβολή του δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη, λόγω πλημμελειών ικανών να επηρεάσουν την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας στο κράτος μέλος το οποίο εξέδωσε το ένταλμα.³⁶ Αντλώντας από την απόφαση *Aranyosi και Căldăraru*, το Δικαστήριο έκρινε ότι στις περιπτώσεις που το πρόσωπο κατά του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης επικαλείται την ύπαρξη συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών που, κατά την κρίση του, ενδέχεται να επηρεάσουν την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος σύλληψης και το δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει, σε *πρώτο στάδιο*, να αξιολογήσει βάσει αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως επικαιροποιημένων στοιχείων την ύπαρξη πραγματικού κινδύνου προσβολής αυτού του δικαιώματος στο κράτος μέλος που εξέδωσε το ένταλμα.³⁷ Αν η δικαστική αρχή εκτέλεσης εκτιμά ότι υφίσταται, στο κράτος μέλος που εξέδωσε το ένταλμα, πραγματικός κίνδυνος προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη οφείλει, σε *δεύτερο στάδιο*, να εκτιμήσει, κατά τρόπο συγκεκριμένο και ακριβή, εάν συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι για να θεωρηθεί ότι, μετά την παράδοσή του στο κράτος μέλος που εξέδωσε το ένταλμα, ο εκζητούμενος θα διατρέξει τέτοιου είδους κίνδυνο. Σε περίπτωση δε που οι πληροφορίες, τις οποίες η εκδούσα το ένταλμα δικαστική αρχή θέτει υπόψη της δικαστικής αρχής εκτέλεσης, δεν πείθουν την τελευταία ότι δεν συντρέχει πραγματικός κίνδυνος το οικείο πρόσωπο να υποστεί προσβολή του θεμελιώδους δικαιώματός του σε

³⁶ Απόφαση *Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)*, C-216/18 PPU, ό.π. υποσ. 7, σκέψη 78.

³⁷Ib., σκέψη 61.

ανεξάρτητο δικαστήριο, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να μην το εκτελέσει.³⁸

Τέλος, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, αξίζει να επισημανθεί και η πρόσφατη υπόθεση *RO*,³⁹ που έθεσε το ζήτημα της λειτουργίας της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης όταν ένα κράτος μέλος προτίθεται να αποχωρήσει από την Ένωση (Brexit). Συγκεκριμένα, ενόψει της αβεβαιότητας που περιβάλλει τις ρυθμίσεις που θα διέπουν τις σχέσεις μεταξύ της Ένωσης και του Ηνωμένου Βασιλείου, το High Court της Ιρλανδίας υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την ύπαρξη τυχόν υποχρέωσης κράτους μέλους να αρνηθεί την παράδοση στο Ηνωμένο Βασίλειο προσώπου σε βάρος του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Ειδικότερα, το ζήτημα που τέθηκε στην υπόθεση αυτή αφορούσε στο αν και κατά πόσο μόνη η γνωστοποίηση, από κράτος μέλος, της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ένωση, σύμφωνα με το άρθρο 50 ΣΕΕ, αποτελεί λόγο κλονισμού της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε βαθμό που να δικαιολογεί την άρνηση εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, για το λόγο ότι το πρόσωπο που θα παραδοθεί δεν θα έχει πλέον τη δυνατότητα, μετά την αποχώρηση του κράτους μέλους, να επικαλεστεί στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος, τα δικαιώματα που αντλεί από την απόφαση-πλαίσιο ούτε θα μπορεί να ελεγχθεί από το Δικαστήριο αν η υλοποίηση των δικαιωμάτων αυτών είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης.⁴⁰ Το Δικαστήριο έκρινε ότι μόνη η γνωστοποίηση της πρόθεσης αποχώρησης κράτους μέλους δεν ισοδυναμεί με αναστολή της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και ότι οι αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης που συνδέονται αναπόσπαστα με την απόφαση-πλαίσιο, εξακολουθούν να

³⁸ *Ib.*, σκέψη 78. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις 19 Νοεμβρίου 2018, εκδόθηκε η οριστική απόφαση του High Court της Ιρλανδίας που έθεσε το προδικαστικό ερώτημα ([2018] IECH 639). Το εν λόγω δικαστήριο αποφάσισε την έκδοση του κατηγορουμένου για το λόγο ότι, παρά τη διαπίστωση της ύπαρξης συστημικών και γενικευμένων πλημμελειών του πολωνικού δικαστικού συστήματος, δεν αποδείχθηκε ότι ο συγκεκριμένος εκζητούμενος θα διατρέξει πραγματικό κίνδυνο κατάφορης προσβολής του δικαιώματος του σε δίκαιη δίκη. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγήθηκε λαμβάνοντας υπόψη τις διαβεβαιώσεις από τις αρμόδιες πολωνικές δικαστικές αρχές ως προς την τήρηση στο ακέραιο των διαδικαστικών εγγυήσεων της ποινικής δικονομίας υπέρ του κατηγορούμενου, η οποία δεν τέθηκε εν αμφιβόλω ούτε από τις αρνητικές για το πρόσωπο του κατηγορουμένου δηλώσεις εκ μέρους του πολωνού Υφυπουργού Δικαιοσύνης.

³⁹ Απόφαση της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 2018, *RO*, C-327/18 PPU, EU:C:2018:733.

⁴⁰ *Ib.*, σκέψη 44.

ισχύουν πλήρως στο εν λόγω κράτος μέλος μέχρι την πραγματική αποχώρησή του από την Ένωση.⁴¹ Κατά την κρίση του, το Δικαστήριο εκτίμησε το γεγονός ότι το Ηνωμένο Βασίλειο εξακολουθεί να είναι συμβαλλόμενο μέρος στην ΕΣΔΑ και είναι υποχρεωμένο να σέβεται το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, το οποίο αντιστοιχεί στο άρθρο 4 του Χάρτη. Η αδυναμία δε ελέγχου από το Δικαστήριο της συμμόρφωσης του κράτους μέλους με τις επιταγές αυτές, μετά την αποχώρησή του από την Ένωση, δεν αναιρεί το συμπέρασμα αυτό.⁴²

IV. Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις στα πλαίσια εφαρμογής του Κανονισμού του Δουβλίνου

Παρόλο που οι αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης δεν αναφέρονται ρητά στο κείμενο του κανονισμού 304/2013 (εις το εξής κανονισμός «Δουβλίνο III»),⁴³ το λεγόμενο «Σύστημα του Δουβλίνου» ερείδεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Το σύστημα διαλαμβάνει συγκεκριμένα κριτήρια για τον καθορισμό του «υπεύθυνου» για την εξέταση της αίτησης ασύλου κράτους, ενώ προβλέπει τη μεταφορά των αιτούντων άσυλο από τα άλλα κράτη μέλη προς το «υπεύθυνο» κράτος μέλος. Πρώτη η απόφαση *N.S.* έθεσε τον νομολογιακό κανόνα της απαγόρευσης μεταφοράς αιτούντος άσυλο, προς το υπεύθυνο κράτος μέλος, σε περίπτωση κατά την οποία υφίσταται, στο κράτος αυτό, *σοβαρός κίνδυνος συστημικών πλημμελειών*, όσον αφορά τη διαδικασία χορήγησης ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο, εξαιτίας των οποίων υφίσταται *ουσιαστικός κίνδυνος* να υποστούν οι τελευταίοι απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.⁴⁴ Η ύπαρξη ενός τέτοιου κινδύνου μπορεί να συνάγεται, ιδίως, από προηγούμενη σχετική καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, όπως είχε συμβεί με την καταδίκη του Βελγίου και της Ελλάδος στην υπόθεση

⁴¹ *Ib.*, σκέψη 45.

⁴² *Ib.*, σκέψη 60.

⁴³ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (ΕΕ L 180/29.6.2013, σ. 31). Η μόνη αναφορά στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης γίνεται στην αιτιολογική σκέψη 22: «Η αλληλεγγύη, η οποία αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του ΚΕΣΑ [κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου], συμβαδίζει με την αμοιβαία εμπιστοσύνη».

⁴⁴ Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, *N.S.*, C-411/10 και C-493/10, EU:C:2011:865.

*M.S.S.*⁴⁵ ή και από σχετικές εκθέσεις διεθνών φορέων και οργανισμών, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης. Στην σημαντικότερη αυτή απόφαση (*N.S.*) τονίστηκε ότι το κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου «εντάσσεται σε πλαίσιο εκ του οποίου ευλόγως συνάγεται ότι το σύνολο των κρατών που μετέχουν σε αυτό, είτε πρόκειται για κράτη μέλη είτε για τρίτα κράτη, σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα [...] και ότι είναι δυνατή συναφώς η ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών».⁴⁶

Ο νομολογιακός κανόνας της απόφασης *N.S.*, έχει πλέον κατοχυρωθεί από το νομοθέτη με ρητή διάταξη στον κανονισμό Δουβλίνο III.⁴⁷ Με τον κανόνα αυτό, το Δικαστήριο έθεσε την «αυτόματη» εφαρμογή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στον τομέα του ασύλου, που είχε εμμέσως κατοχυρωθεί με το σύστημα του προγενέστερου κανονισμού του Δουβλίνου,⁴⁸ υπό το πρίσμα της αρχής της αλληλεγγύης και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Όπως το Δικαστήριο τόνισε στην απόφαση *C. K. κ.λπ.*, με μια τέτοια ερμηνεία όχι μόνο δεν κάμπτεται αλλά ενδυναμώνεται η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, καθώς συνοδεύεται από την εγγύηση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων.⁴⁹

Από τα προαναφερόμενα δεδομένα της νομολογίας του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν συνεπάγεται σε κάθε περίπτωση *τυφλή* εφαρμογή αυτής.⁵⁰ Ασφαλώς, η συνδρομή των εξαιρετικών περιστάσεων που επιτάσσουν την μη εφαρμογή της αρχής, θα πρέπει, κατά πρώτο λόγο, να αντιμετωπίζεται από τον νομοθέτη της

⁴⁵ ΕΔΔΑ, τμήμα ευρείας σύνθεσης, *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος*, απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2011 (αριθ. προσφυγής 30696/09).

⁴⁶ Απόφαση *N.S.*, C-411/10 και C-493/10, ό.π. υποσ. 44, σκέψη 78. Βλ. και μεταγενέστερες αποφάσεις της 10^{ης} Δεκεμβρίου 2013, C-394/12 *Abdullahi*, EU:C:2013:813, σκέψη 52 και της 16ης Φεβρουαρίου 2017, *C. K. κ.λπ.*, C-578/16 PPU, EU:C:2017:127 στην οποία κρίθηκε ότι ακόμα και στην περίπτωση κατά την οποία δεν συντρέχουν βάσιμοι λόγοι που να οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν συστημικές ελλείψεις στο κράτος μέλος το οποίο είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης ασύλου, η μεταφορά αιτούντος άσυλο στο πλαίσιο του κανονισμού Δουβλίνο III μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον υπό συνθήκες που αποκλείουν το ενδεχόμενο η εν λόγω μεταφορά να συνεπάγεται πραγματικό και αποδεδειγμένο κίνδυνο ο ενδιαφερόμενος να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη.

⁴⁷ Άρθρο 3, παρ. 2, κανονισμός Δουβλίνο III.

⁴⁸ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 343/2003 του Συμβουλίου, της 18ης Φεβρουαρίου 2003, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας (EE L 50/25.2.2003, σ. 1).

⁴⁹ Απόφαση *C.K. κ.λπ.*, C-578/16 PPU, ό.π. υποσ. 46, σκέψη 95.

⁵⁰ Βλ. K. Lenaerts, “La vie après l’avis : Exploring the principle of mutual (yet not blind) trust”, ό.π. υποσ. 18.

Ένωσης με κατάλληλες τροποποιήσεις και προσαρμογές των σχετικών ρυθμίσεων του δικαίου της Ένωσης, καθώς και από την Επιτροπή, με την ενδεχόμενη άσκηση προσφυγής για παράβαση υποχρεώσεων των κρατών μελών, σύμφωνα με το άρθρο 258 ΣΛΕΕ. Το ευρωπαϊκό δίκαιο δεν αποκλείει, επίσης, τη δυνατότητα ενεργοποίησης του μηχανισμού του άρθρου 7 ΣΕΕ, που προβλέπει τη δυνατότητα αναστολής ορισμένων δικαιωμάτων που απορρέουν από τις Συνθήκες ως προς κράτος μέλος για το οποίο διαπιστώνεται η ύπαρξη *σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασης* των θεμελιωδών αξιών της Ένωσης. Όσο, όμως, η νομοθετική και εκτελεστική εξουσία αδρανεύει, συχνά λόγω αδυναμίας πολιτικής συνεννόησης, η δικαστική εξουσία οφείλει να πράττει το καθήκον της και να εγγυάται τον σεβασμό, αφενός, του σκληρού και μη διαπραγματεύσιμου πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων και, αφετέρου, των αξιών στις οποίες εδράζεται η Ένωση, συμπεριλαμβανομένης της αρχής του κράτους δικαίου και της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης. Αυτό δεν αναιρείται ακόμη και όταν πρόκειται για νομοθεσία που αποσκοπεί στη θεμελίωση ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, με βάση την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών.⁵¹

Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντικό το ότι σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης της μεγάλης μεταναστευτικής κρίσης του θέρους του 2015, το Συμβούλιο υιοθέτησε την απόφαση 2015/1601, τον Σεπτέμβριο του 2015, δυνάμει του άρθρου 78, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, με την οποία θεσπίστηκε προσωρινός μηχανισμός *μετεγκατάστασης* προσφύγων από την Ελλάδα και την Ιταλία στα άλλα κράτη μέλη της Ένωσης. Να σημειωθεί ότι, όπως προαναφέρθηκε, η τήρηση των αρχών στις οποίες θεμελιώνεται η Ένωση προϋποθέτει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να τυγχάνουν ίσης μεταχείρισης.⁵² Η αποδοχή του μηχανισμού αυτού, ωστόσο, κάθε άλλο παρά ομόθυμη και καθολική υπήρξε. Η προσφυγική κρίση μετεξελιχθηκε σε *κρίση αλληλεγγύης και καλόπιστης συνεργασίας* μεταξύ των κρατών μελών της Ένωσης. Με

⁵¹ Βλ. Μ. Βηλαράς, «Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετώπιη με τις σύγχρονες προκλήσεις» ΝοΒ 2017, τόμος 65, σελ.1293.

⁵² Βλ. απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 2012, *Δημοκρατία της Πολωνίας κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, C-336/09P, EU:C:2012:386, σκέψη 37.

την απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2017 του τμήματος μείζονος σύνθεσης, το Δικαστήριο εξέτασε την επίδικη απόφαση του Συμβουλίου υπό το πρίσμα των αρχών της *αλληλεγγύης* και της *δίκαιης κατανομής των ευθυνών* μεταξύ των κρατών μελών που διέπει την πολιτική της Ένωσης στον τομέα του ασύλου (άρθρου 80 ΣΛΕΕ) και απέρριψε στο σύνολό τους τις σχετικές προσφυγές που είχαν ασκήσει η Σλοβακία και η Ουγγαρία (υποστηριζόμενες από την Πολωνία).⁵³ Το Δικαστήριο έκρινε, ειδικότερα, ότι το κύρος της επίμαχης απόφασης δεν μπορεί να εκτιμηθεί βάσει αναδρομικών εκτιμήσεων σχετικών με το βαθμό αποτελεσματικότητάς της. Για τον μικρό αριθμό των μετεγκαταστάσεων δεν ευθύνεται το ίδιο το μέτρο της μετεγκατάστασης, το οποίο σε κάθε περίπτωση θεσπίστηκε νόμιμα και στο πλαίσιο του ευρέος περιθωρίου εκτίμησης που διαθέτει το Συμβούλιο, αλλά η *έλλειψη συνεργασίας* ορισμένων κρατών μελών.⁵⁴

Σε συνέχεια της απόφασης αυτής, καθώς ορισμένα κράτη εξακολούθησαν να μη συμμορφώνονται με την απόφαση του Συμβουλίου περί μετεγκατάστασης των αιτούντων διεθνούς προστασίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε προσφυγές παράβασης κατά της Πολωνίας (με την Ουγγαρία και την Τσεχία παρεμβαίνουσες), κατά της Ουγγαρίας (με την Τσεχία και την Πολωνία παρεμβαίνουσες), και κατά της Τσεχίας (με παρεμβαίνουσες την Ουγγαρία και την Πολωνία), προκειμένου να διαπιστωθεί αν αυτές οι χώρες παρέβησαν τις υποχρεώσεις που υπέχουν όσον αφορά τη μετεγκατάσταση των αιτούντων άσυλο. Οι υποθέσεις αυτές είναι ακόμη εκκρεμείς ενώπιον του Δικαστηρίου.⁵⁵

Επί του ζητήματος, τέλος, της έννομης προστασίας που τα κράτη μέλη οφείλουν να παρέχουν στους αιτούντες άσυλο, κατά την εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας (ασύλου και επικουρικής προστασίας), το Δικαστήριο έχει κληθεί να ερμηνεύσει τη σχετική

⁵³ Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2017, *Σλοβακία και Ουγγαρία κατά Συμβουλίου*, C-643/15 και C-647/15, EU:C:2017:631, σκέψη 291.

⁵⁴ *Ib.*, σκέψεις 221-223.

⁵⁵ Βλ. υποθέσεις C-715/17 *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Πολωνίας*, C-718/17 *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ουγγαρίας* και C-719/17 *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Τσεχικής Δημοκρατίας*.

νομοθεσία κατά τρόπο σύμφωνο με το άρθρο 47 του Χάρτη. Σύμφωνα με την ερμηνεία του κανονισμού Δουβλίνο III που ακολούθησε το Δικαστήριο στις αποφάσεις *Ghezelbash*⁵⁶ και *Karim*,⁵⁷ οι αιτούντες άσυλο νομιμοποιούνται να επικαλεστούν την εσφαλμένη εφαρμογή των κριτηρίων περί ευθύνης στο πλαίσιο προσφυγής κατά απόφασης μεταφοράς. Πράγματι, με τις αποφάσεις αυτές, κρίθηκε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης, αναμορφώνοντας το σύστημα του Δουβλίνου, «δεν περιορίστηκε να θεσπίσει οργανωτικές ρυθμίσεις που διέπουν αποκλειστικά τις σχέσεις μεταξύ των κρατών μελών, με σκοπό τον προσδιορισμό του υπεύθυνου κράτους μέλους, αλλά αποφάσισε να περιλάβει τους αιτούντες άσυλο στη διαδικασία αυτή», με στόχο την ενίσχυση της παρεχόμενης σ' αυτούς δικαστικής τους προστασίας.⁵⁸

Η παρακαταθήκη των αποφάσεων αυτών είναι εμφανής και στην πιο πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου. Πράγματι, με την απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, στην υπόθεση *Alheto*, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, όταν ασκείται προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου κατά απόφασης που εκδίδει διοικητική ή οιοδήποτε δικαστική αρχή επί αίτησης ασύλου ή επικουρικής προστασίας, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξετάζει τον φάκελο πλήρως επικαιροποιημένο, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που ασκούν επιρροή, περιλαμβανομένων των στοιχείων που δεν υπήρχαν ακόμη κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης της εν λόγω αρχής.⁵⁹ Περαιτέρω, στο ίδιο πλαίσιο του κανονισμού Δουβλίνο III, και όσον αφορά, ειδικότερα, τον καθορισμό του υπεύθυνου κράτους και της έννομης προστασίας που τα κράτη μέλη οφείλουν να παρέχουν στους αιτούντες άσυλο, το Δικαστήριο, με την απόφαση του τμήματος μείζονος σύνθεσης στην υπόθεση *Shiri*,⁶⁰ έκρινε ότι η παρέλευση της εξάμηνης προθεσμίας που διαθέτει το κράτος μέλος, σύμφωνα με τον κανονισμό Δουβλίνο III⁶¹, προκειμένου να μεταφέρει αιτούντα διεθνή προστασία προς το

⁵⁶ Απόφαση της 7ης Ιουνίου 2016, *Ghezelbash*, C-63/15, EU:C:2016:409.

⁵⁷ Απόφαση της 7ης Ιουνίου 2016, *Karim*, C-155/15, EU:C:2016:410.

⁵⁸ Απόφαση *Ghezelbash*, C-63/15, ό.π. υποσ. 56, σκέψη 51.

⁵⁹ Απόφαση της 25^{ης} Ιουλίου 2018, *Alheto*, C-585/16, EU:C:2018:584, σκέψη 110.

⁶⁰ Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2017, *Shiri*, C-201/16, EU:C:2017:805.

⁶¹ Άρθρο 29, παράγραφος 1, του Κανονισμού Δουβλίνο III.

υπεύθυνο κράτος μέλος που δέχθηκε να τον αναλάβει εκ νέου, έχει ως αποτέλεσμα ότι το πρώτο κράτος μέλος καθίσταται υπεύθυνο για τη διεκπεραίωση της αίτησης παροχής προστασίας. Αν η μεταφορά δεν πραγματοποιηθεί εντός της εξάμηνης προθεσμίας, η ευθύνη μεταβιβάζεται αυτοδικαίως στο κράτος μέλος που υπέβαλε το αίτημα ανάληψης, ενώ ο αιτών θα πρέπει να έχει στη διάθεσή του αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα προκειμένου να επικαλεστεί την επελθούσα παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας.⁶² Κατά την κρίση του, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη, αφενός, τον σκοπό, που διαλαμβάνεται στην αιτιολογική σκέψη 19 του κανονισμού Δουβλίνο III, της εγγύησης, σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη, αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των ενδιαφερόμενων προσώπων και, αφετέρου, τον σκοπό της διασφάλισης του ταχέως προσδιορισμού του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για τη διεκπεραίωση αίτησης διεθνούς προστασίας, προς το συμφέρον τόσο των αιτούντων την προστασία αυτή όσο και της γενικής καλής λειτουργίας του συστήματος που θεσπίζει ο κανονισμός αυτός.⁶³

Συναφώς, πρέπει να αναφερθεί ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η ενδεχόμενη διαπίστωση σφάλματος στο πλαίσιο εξέτασης προσφυγής βάσει του κανονισμού του Δουβλίνου ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους που καλείται να ελέγξει εάν τα κριτήρια ευθύνης εφαρμόστηκαν ορθά, δεν προσβάλλει την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, δεδομένου ότι μια τέτοια διαπίστωση σημαίνει απλώς ότι το κράτος μέλος προς το οποίο ο αιτών πρέπει να μεταφερθεί δεν είναι το υπεύθυνο κράτος βάσει των κριτηρίων που θεσπίζει το δίκαιο της Ένωσης.⁶⁴

Η εξέταση των προαναφερόμενων υποθέσεων, γεννά, και έναν ευρύτερο προβληματισμό δικαιοπολιτικής φύσης. Είναι γεγονός ότι πολλές υποθέσεις που αφορούν τον μηχανισμό που καθιερώθηκε με το λεγόμενο «Σύστημα του Δουβλίνου» καθώς και τον καθορισμό του υπεύθυνου κράτους και τις υποχρεώσεις του έναντι των αιτούντων άσυλο,

⁶² Απόφαση *Shiri*, C-201/16, ό.π. υποσ. 60, σκέψεις 39 και 44.

⁶³ *Ib.*, σκέψεις 44, 46 και διατακτικό.

⁶⁴ Βλ. απόφαση C-63/15 *Ghezelbasch*, ό.π. υποσ. 56, σκέψεις 54-55.

άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου. Αφενός, η μεταναστευτική και προσφυγική κρίση των τελευταίων ετών αποκάλυψε τα «όρια» του συστήματος, δεδομένου ότι ο μηχανισμός αυτός είχε υιοθετηθεί προκειμένου να αντιμετωπιστούν «φυσιολογικές» μεταναστευτικές ροές προς τα κράτη μέλη. Αφετέρου, η περιπλοκότητα των νομοθετικών ρυθμίσεων και μεταρρυθμίσεων, η οποία αντικατοπτρίζεται και στην περιπλοκότητα των προδικαστικών ερωτημάτων που υποβάλλονται ενώπιον του Δικαστηρίου στον τομέα του Ασύλου, καταδεικνύει την ανάγκη αναθεώρησής του. Η αδυναμία του συστήματος να ανταπεξέλθει στη μαζικότητα του φαινομένου αλλά και η δυσκολία εξεύρεσης πολιτικής λύσης, λόγω της ενίσχυσης των τάσεων συντηρητισμού και ακροδεξιών κινημάτων στην Ευρώπη, καθίσταται εμφανής και στη ροή των υποθέσεων ενώπιον του Δικαστηρίου. Παρόλο που καλείται να ερμηνεύσει τα κενά του μηχανισμού του Δουβλίνου, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο ούτε έχει ως αποστολή να υποκαταστήσει το νομοθέτη της Ένωσης.

V. Επίμετρο

Η Ένωση συνιστά *Ένωση δικαίου* στο πλαίσιο της οποίας οι ιδιώτες έχουν το δικαίωμα, σύμφωνα με τις εκάστοτε ισχύουσες προϋποθέσεις και διαδικασίες, δικαστικής αμφισβήτησης της νομιμότητας κάθε ενωσιακής⁶⁵ αλλά και κάθε εθνικής ρύθμισης ή απόφασης που υιοθετήθηκε κατ' εφαρμογή νομικής πράξης της Ένωσης.⁶⁶ Η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας των οργάνων που είναι επιφορτισμένα με αυτή την αποστολή και τη διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την προάσπιση και εμπέδωση της *Ένωσης δικαίου*. Το Δικαστήριο, με την πρόσφατη νομολογία του, καταδεικνύει ότι εναπόκειται και στο ίδιο να ελέγχει κατά πόσο τηρείται η εγγύηση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και η αρχή του κράτους δικαίου στα κράτη μέλη, δυνάμει του

⁶⁵ Βλ. αποφάσεις της 3ης Σεπτεμβρίου 2008, *Kadi και Al Barakaat International Foundation κατά Συμβούλιο και Επιτροπή*, C-402/05 P και C-415/05 P, EU:C:2008:461, σκέψη 44 και της 3ης Οκτωβρίου 2013, *Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, C-583/11 P, EU:C:2013:625, σκέψη 91.

⁶⁶ Βλ. απόφαση *Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)*, C-216/18 PPU, ό.π. υποσ. 7, σκέψη 49.

άρθρου 19 ΣΕΕ, στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Η εγγύηση της ανεξαρτησίας είναι άμεσα συνυφασμένη με την αποστολή του εθνικού δικαστή και ελέγχεται από το Δικαστήριο της Ένωσης, καθόσον μόνο ο ανεξάρτητος εθνικός δικαστής πληροί τα εχέγγυα προκειμένου να επιτελέσει την αποστολή του ως κοινού δικαστή της Ένωσης. Χωρίς ανεξάρτητη δικαιοσύνη, δεν υπάρχει κράτος δικαίου και η εμπιστοσύνη των πολιτών στους δημόσιους και ευρωπαϊκούς θεσμούς κλονίζεται. Τα κράτη μέλη διατηρούν την οργανωτική τους αυτονομία και είναι ελεύθερα να ρυθμίζουν ζητήματα όπως το ύψος των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών, το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, τον τρόπο συγκρότησης των ανωτάτων δικαστηρίων ή τις πειθαρχικές διαδικασίες. Ωστόσο, δεν είναι ελεύθερα να χρησιμοποιήσουν ανάλογες ρυθμίσεις ως «δούρειο ίππο» για την άλωση του οχυρού της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και, ειδικότερα, ως πρόσχημα για την απαλλαγή από μη αρεστούς στην εκάστοτε κυβερνητική πλειοψηφία, λειτουργούς της δικαιοσύνης. Η προσφυγή σε τέτοιου είδους πρακτικές, οι οποίες προσιδιάζουν σε απολυταρχικά καθεστώτα και συνεπάγονται κατάργηση των εγγυήσεων που περιβάλλουν την δικαστική εξουσία δεν είναι ανώδυνη. Είναι η αρχή κατάλυσης της δημοκρατίας.

Είναι, βέβαια, αληθές ότι οι κρίσεις που αντιμετώπισε και αντιμετωπίζει η Ένωση – κρίση του ευρώ, κρίση προσφυγική και μεταναστευτική, κρίση «Brexit» – αποκαλύπτουν, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, και μια κρίση δυσπιστίας που υπονομεύει αναπόφευκτα τα θεμέλια της Ένωσης. Ο βαθμός εμπιστοσύνης, στον οποίο ερείδεται η θεμελίωση του χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης της Ένωσης, βασίζεται στην παραδοχή ότι όλα τα κράτη μέλη είναι κράτη δικαίου και πληρούν τις προδιαγραφές της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται πρωτίστως η ανεξαρτησία και η αμεροληψία των δικαστηρίων. Μόνο όταν υπάρχει εμπιστοσύνη στον σεβασμό των κοινών αξιών της δημοκρατίας, του πλουραλισμού, του κράτους δικαίου και των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων, οι πολίτες της Ένωσης μπορούν να κινούνται ελεύθερα και με ασφάλεια σε μία Ένωση χωρίς εσωτερικά σύνορα.⁶⁷

Έχει εύστοχα ειπωθεί από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου ότι «απαιτούνται χρόνια για να θεμελιωθεί η εμπιστοσύνη, δευτερόλεπτα για να γκρεμιστεί και μια αιωνιότητα για να θεμελιωθεί ξανά».⁶⁸ Επιτρέψτε μου να προσθέσω ότι οφείλουμε να μην θεωρούμε ως δεδομένες τις κοινές αξίες στις οποίες βασίζεται η Ένωση και διακηρύσσονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, ιδίως δε εκείνες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η μέχρι σήμερα πρόοδος υπήρξε αποτέλεσμα κοπιωδών και χρονοβόρων διαδικασιών και η διατήρησή της και περαιτέρω εμπάθυνσή της επιβάλλει την επαγρύπνηση και εγρήγορση όχι μόνο των δικαστών, αλλά και όλων των πολιτών.

Κύριες και Κύριοι, ευχαριστώ για την προσοχή σας.

⁶⁷ K. Lenaerts, “La vie après l’avis: Exploring the principle of mutual (yet not blind) trust”, *ό.π.* υποσ. 18, σ. 838.

⁶⁸ K. Lenaerts, “The principle of Mutual Recognition in the Area of Freedom, Security and Justice”, All Souls College, University of Oxford, 30 January 2015 (‘La confiance met des années pour se construire; des secondes à être détruite, et l’éternité pour se reconstruire’).